

ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ВИРАЗИ ЯК ОСОБЛИВИЙ РОЗРЯД ОДИНИЦЬ У ФРАЗЕОЛОГІЧНОМУ ФОНДІ СУЧАСНОЇ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

У статті розглядаються структурно-семантичні особливості фразеологічних виразів зі структурою речення та їх національно-культурна специфіка у сучасній німецькій мові, проводиться етимологічний аналіз найбільш вживаних зворотів.

Ключові слова: *фразеологічний вираз, мовна картина світу, національно-культурна сема, вмотивованість, внутрішня форма.*

Стаття посвячена рассмотрению структурно-семантических особенностей фразеологических выражений, имеющих структуру предложения, а также изучению их национально-культурных особенностей в современном немецком языке, проводится этимологический анализ наиболее употребительных оборотов.

Ключевые слова: *фразеологическое выражение, языковая картина мира, национально-культурная сема, мотивированность, внутренняя форма.*

The article is devoted to structural and semantic peculiarities of phraseological expressions in the form of sentences. The author deals with the national and cultural essence of the phraseological expressions in the modern German language. The article contains an etymological analysis of the most widely used set expressions.

Key-words: *phraseological (set) expression, lingual world model, national-cultural seme, inner form, motivation*

Дослідження фразеології як динамічної системи, що всебічно відображає усі сфери життя народу і нерозривно з ним пов'язана, знаходить відображення у працях вітчизняних і зарубіжних мовознавців (В.М. Теля,

Д.О. Добровольський, В.І. Школяренко, М.В. Гамзюк, В.І. Гаврись, О.П. Пророченко, Г. Бургер, В. Фляйшер) [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7].

Відзначаючи багатоаспектність пошуків вчених існує ціла низка невирішених проблем фразеологічної номінації, питань, пов'язаних з дослідженням національно-культурних особливостей фразеологічних одиниць (далі ФО), зі студіюванням окремих розрядів ФО.

Об'єктом даної статі виступають фразеологічні вирази сучасної німецької мови.

Предмет – структурна та національно-культурна специфіка фразеологічних виразів як особливого розряду стійких зворотів сучасної німецької мови.

Відомо, що фразеологічні вирази, являють собою мовні утворення, які за своєю граматичною структурою є предикативними сполученнями слів та реченнями, а за характером зв'язку складових компонентів та загальним значенням нічим не відрізняються від вільних словосполучень [8; 9].

Але слід зазначити, що від вільних словосполучень їх відрізняє те, що в процесі комунікації, вони не створюються мовцями, а репродукуються як готові мовні знаки, з постійним складом і значенням.

Фразеологічні вирази, як правило, семантично подільні, їхнє цілісне значення в основному вмотивоване значенням компонентів. Вони не мають слів з фразеологічно зв'язаним значенням, їх складові компоненти не можуть замінюватися словами-синонімами. До цього типу фразеологічних одиниць належать фразеологічні вирази комунікативного характеру (предикативні словосполучення, співвідносні з реченням) і фразеологічні вирази номінативного характеру (словосполучення, які функціонують як словесна форма того чи іншого поняття і, подібно до слів, виконують у мові номінативну функцію).

Щодо комунікативної значущості ми виділили два різновиди фразеологічних виразів, що містять національно-культурну семантику: прислів'я та приказки.

Під прислів'ям слід розуміти «виражене структурою речення народне висловлення повчального змісту (буквально чи алегоричного плану), яке формулює життєву закономірність або правило, що є широким узагальненням багатовікових спостережень народу, його суспільного досвіду» [8: 29]. Однією з рис, що вирізняє прислів'я від інших типів ФО, є їх синтаксична завершеність. Прислів'я – обов'язково граматично й інтонаційно оформлене судження і як таке співвідноситься не з словом в основі якого лежить певне поняття, а з реченням.

На думку О. Кудіної, О. Пророченко «у прислів'ях та приказках втілено мудрі спостереження над людиною і природою, дано влучну оцінку суспільним явищам, взаєминам людей, їхній поведінці і рисам характеру, у сконцентрованій формі зосереджені філософські узагальнення, глибокі думки і судження німецького народу, багатовіковий суспільний досвід, світовідчуття і світогляд багатьох поколінь» [10: 7].

Мовна форма прислів'їв значною мірою визначається їх головними рисами, а саме:

- узагальнюючим характером змісту;
- фольклорним походженням;
- переважно повсякденно-розмовною сферою вживання

Наприклад:

Jeder Hans findet seine Grete – для кожного Гриця є своя птиця;

Frauen machen aus Pfennigen Taler, Männer aus Tallern Pfennige – жінки роблять з пфеніга талери, а чоловіки – навпаки;

Wer den Pfennig nicht ehrt, ist des Talers nicht wert – хто шага не береже, той не варт і копійки;

Man muss die Pfeifen schneiden, solange man im Rohre sitzt - коси коса, поки роса;

Der Herr muss selber sein der Knecht, will er s im Hause haben recht - як хоче господар у домі лад мати, сам повинен слугою бути;

Kleine Kinder drücken die Knie, große das Herz – малі діти наступають матері на фартух, великі – на серце [10].

Слід зазначити, що прислів'ю властиві, як правило, не тільки глибокий зміст, а й художньо досконала форма. Прислів'я є нерідко важливим засобом соціальної характеристики дійсності. Воно має своєрідний структурний і семантичний характер. Однією з характерних ознак прислів'їв є те, що вони зберігають у мові синтаксичну самостійність, являють собою закінчені самостійні речення, які відтворюються у готовому вигляді; вони вживаються не тільки у прямому, а й у переносному значенні, більшості з них властива виразна метафоричність та наявність алегоричної форми. Наприклад:

Für den Fleißigen hat die Woche sieben Heute, beim den Faulen sieben Morgen – старанному на тиждень сім «сьогодні», а ледачому – сім «завтра» [10: 111].

Handwerk hat goldenen Boden – з ремеслом не пропадеш [10: 122].

Mit einem Handwerk kommt man weiter als mit tausend Gulden – добре тому ковалеві, що на обидві руки кує [5: 472].

Wer Pfannkuchen essen will, muss Eier schlagen – без труда нема й плода [5: 190].

Um Fleiß und Mühe gibt Gott Schaf und Kühe - праця годує, а лінь марнує [10: 184].

Прислів'ям притаманна евфонічна спайка лексичних компонентів. Для них характерні різні фонетичні повтори, асонанс. На особливу увагу заслуговує тут рима. Прислів'я з національно-культурною семою визначаються виразною ритмічністю і здебільшого також зримованістю. «Рима, співзвучність закінчень являє собою надзвичайно важливу приналежність прислів'їв; у ній відбивається, разом з тим, музичне життя народу, його підсвідоме прагнення до повноти і краси звуку. Рима надає закінченій формі прислів'ю, вершить будову, робить прислів'я (звичайно, відносно) нерухомими і разом з тим таким, що легко западає в пам'ять» [11: 52].

Наприклад:

*Über Weihnacht kein **Fest**, über des Adlers kein **Nest*** – немає свята більшого ніж Різдво.

Kunst bringt **Gunst** - ремесло на плечах не висить, і хліба не просить, а хліб дає.

Hoffen und **Harren** macht manchen zum **Narren** – дурень думкою багатіє.

Rin in die **Kartoffeln**, raus aus den **Kartoffeln** – то так, то сяк; то туди, то сюди.

Minne** verkehrt die **Sinne - серце ні на що не зважає – свою волю має.

Von einem **Streiche** fällt keine **Eiche**, viele **Streiche** fallen die **Eiche** – капля камінь точить.

Wer das Alter nicht **ehrt**, ist des Alters nicht **Wert** – хто старості не шанує, той старості не гідний [10].

Приказки від прислів'їв рідко відрізняються характером узагальнення предметів і явищ дійсності, які вони відображають. На думку Л.Г. Скрипник, «приказка узагальнює остільки, оскільки вона «прикладається» до багатьох однорідних випадків. Приказка є засобом узагальнення за функцією, а не за змістом» [10: 30]. У більшості випадків приказки не мають повчального змісту і не формулюють загального правила. Приказці, як правило, властива синтаксична незавершеність, підчас вона являє собою вкорочене прислів'я.

Наприклад:

Es fällt, wie es wolle – Будь що буде.

Alle naselang etwas anders - Сім п'ятниць на тиждень.

Bemerke, höre, schweige - Говори мало, слухай багато, а думай ще більше.

Blut ist kein Wasser - Кров людська – не водиця.

Da haben wir die Pastete - Оце тобі сюрприз! [10].

Приказки розподіляються на літературно-розмовні, повсякденно-розмовні та просторічні сталі фрази, що виражають конкретний зміст, який можна передати будь-якою синтаксичною схемою речення з будь-якою формою дієслова.

Наприклад:

Das geht auf keine Kuhhaut! - Цього не можна не описати!

Siehst du, so läuft der Hase! - Ось такі справи!

Da liegt der Hase im Pfeffer! - Ось у чому справа! [10].

Багато німецьких прислів'їв та приказок відрізняються своєю національно-культурною специфікою, адже саме вони відтворюють своєрідні «національні риси німецького етносу – його характер, мораль, душу та ментальність» [10: 6].

Національно-культурна специфіка досліджуваної групи ФО есплікується в більшій мірі завдяки їх компонентному складу. Основними маркерами національно-культурної специфіки слід назвати німецькі власні назви, які є ядром німецької ономастики.

Наприклад:

*Auf dem Messer kann man nach **Köln** reiten* – Цим ножем не різати, а цвяхи забивати.

*Besser ein gesunder Bauer als ein kranker **Kaiser*** - Краще здоровий селянин, ніж хворий кайзер.

Важливою складовою німецьких прислів'їв та приказок виступають слова-реалії, як репрезентанти специфічних елементів культури німецького народу. Наприклад:

*Auf sein Gesicht geb ich keinen **Pfennig!** Das ist keinen **Taler wert!*** – Це не варте ломаного гроша!

*Das ist nicht mein **Bier!*** – Це не проблеми і тебе це не стосується!

*Wer den **Pfennig** nicht ehrt, ist des **Talers** nicht wert* – Хто шага не береже, той не вартий і копійки.

Для прикладу наведемо ряд приказок на матеріалі української мови: ані вірша, ані (ні) *воритниця* – позбавлений здорового глузду [12: 58];

як виросте гарбуз на *вербі* (буде, стане) – ніколи не буде, не стане [12: 147];

як з гречки *лико* (жартів.) – поганий, нікчемний, нікудишній (про кого-небудь) [12: 334];

ні Богу (Богові), ні чорту (чортові) кочерга (коцюба, ладан, надовбень, угарка, рогачилно) – нічим не примітна, посередня людина; нема ніякої користі, толку з кого-чого [12: 637].

Основою для виникнення національно-маркованих прислів'їв та приказок може слугувати фразеологічний прототип – вільна синтагма чи словосполучення, яке досить чітко та ємно репрезентує національно-специфічну екстралінгвальну ситуацію.

Наприклад:

Das macht den Kohl nicht fett – Це нічого не допоможе;

Guter Kohl, schlechtes Heu - досл. Гарна капуста, погане сіно.

Як зазначає Д.Г. Мальцева, суть прикмети стає зарозумілою, якщо мати на увазі, що для доброго врожаю капусти треба дощі, в той же час дощі шкідливі для заготівлі сіна. Квашена капуста відноситься до національної кухні німців до того ж їй притаманні ще й лікувальні властивості. Коли кому-небудь бажають щастя та здоров'я, то вживають вираз "*leb wohl, iss Kohl*" (дослівно: живи добре, їж капусту). [13: 34].

До національно-маркованих прислів'їв та приказок можна віднести цілу низку одиниць:

Bier auf Wein, das lass sein; Wein auf Bier das rat ich dir – Пиво після вина – добре, а вино після пива – краще.

Abwarten und Tee trinken! – Почекаємо! Більше терпіння! (виник зворот на початку XIX ст., коли дуже модними були «естетичні бесіди за чашкою чаю», чай подавали в кінці візиту [13: 61].

Wer aus vielen Büchsen schießt, trifft selten die Scheiben – Не гонись за двома зайцями, жодного не впіймаєш. Нарізна зброя (*die Büchse*) була винайдена в м. Лейпціг у 1498 році. Цією зброєю користувалися в деяких німецьких землях вже під час Тридцятирічної війни. Назва німецької зброї збереглася у наведеному вище прислів'ї [13: 151].

Hopfen und Malz, Gott erhalts! – Збережи, Боже, солод і хміль!

З XIII ст. хміль – ознака багатства, тому що почало розвиватися пивоваріння. Центрами пивоваріння в XIУ – ХУ ст. були міста Тюрингії, Гессена, Саксонії, Вестфалії, на півдні – Баварія [13: 36].

Отже, прислів'я та приказки увібрали себе особливості історичного розвитку, культури й побуту німецького народу і зберігають у своєму значенні національно-культурну інформацію. Саме прислів'я та приказки дають змогу «скласти уявлення про життя і духовний світ народу протягом багатьох віків, дізнатися, як народ думає, що він засуджує, що звеличує, над чим сміється, чого він плаче, якими принципами керується та якими ідеалами надихається» [10: 6].

ЛІТЕРАТУРА

1. Телия В. Н. Коннотативный аспект семантики номинативных единиц / В. Н. Телия. – М.: Наука, 1986. – 144 с.
2. Добровольский Д. О. Национально-культурная специфика во фразеологии / Д. О. Добровольский // Вопросы языкознания. – М., 1997. - № 6. – С. 37-48.
3. Школяренко В. І. Становлення фразеологічної картини світу німецької мови (на матеріалі писемних пам'яток VIII-XVII ст) / В. І. Школяренко. – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2008. – 314 с.
4. Гамзюк М. В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). / М. В. Гамзюк. – К.: КНЛУ, 2000. – 255 с.
5. Гаврись В. І., Пророченко О. П. Німецько-український фразеологічний словник. / В. І. Гаврись, О. П. Пророченко. – К.: Рад. школа, 1981. – Т. 1: 416 с. – Т. 2: 382 с.
6. Burger H. Phraseologie. Eine Einführung am Beispiel des Deutschen / H. Burger. - Berlin: Schmidt Verlag, 2003. – 224 S.
7. Fleischer W. Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache / W. Fleischer. - Tübingen: Max Niemeger Verlag, 1997. – 300 S.

8. Скрипник Л. Г. Фразеологія української мови. / Л. Г. Скрипник. – Київ: Наукова думка. – 1973. – 280 с.
9. 5. Ужченко В. Д. Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови (посіб.) / В. Д. Ужченко, Д. В. Ужченко. – Луганськ: «Альма-матер», 2005. – 400 с.
10. Кудіна О. Ф., Пророченко О. П. Перлини народної мудрості. Німецькі прислів'я та приказки. Посібник для студентів та викладачів вищих навчальних закладів. / О. Ф. Кудіна, О. П. Пророченко. – Вінниця: Нова книга, 2005. – 320 с.
11. Медведєв Ф. П. Українська фразеологія: чому ми так говоримо / Ф. П. Медведєв. – Харків: Вища школа, 1982. – 291 с.
12. Словник фразеологізмів української мови. (уклад. В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк, В. В. Детчук, Н. М. Неровня, Т. О. Федоренко). – К.: Наукова думка, 2003. – 1096 с.
13. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы. Пособие по немецкому языку / Дина Григорьевна Мальцева. – М.: Высшая школа. 1991. – 173 с.

Мова і культура (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2012. – Вип. 15. – Т. VII (161). – С. 209-214.